

KS. DARIUSZ KOTECKI*

TORUŃ

Anna Emmanuela Klich, *Chrystocentryzm hermeneutyki biblijnej Jana Pawła II w katechezach o psalmach i kantykach*, Kraków, Wydawnictwo Naukowe UPJP II, 2014, ss. 394**.

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/TiCz.2015.062>

Nie ma wątpliwości, że nauczanie każdego papieża pozostaje jednym z najważniejszych źródeł dla refleksji teologicznej. Nie inaczej jest w przypadku Jana Pawła II. Papież Polak od samego początku swego pontyfikatu odwoływał się do Biblii, której studium niewątpliwie traktował – idąc w tym za papieżem Leonem XII i Soborem Watykańskim II (DV, 24) – jako „duszę teologii”. Został nawet nazwany „Papa Sacrae Paginae” (43. Sympozjum Biblistów Polskich, Łowicz 20–22 września 2005 r.). Jego wkład w dzieło czytania i objaśniania Pisma Świętego domaga się wciąż wnikliwych opracowań. Papież nie tylko korzystał z Biblii, ale także nauczał, jak ją właściwie interpretować. Powstało już wiele opracowań na temat samego wykorzystania Biblii w przepowiadaniu Jana Pawła II.

* Ks. prof. dr hab. Dariusz Kotecki – dziekan Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu; kierownik Katedry Biblistyki i Zakładu Egzegezy i Teologii Nowego Testamentu na tymże Wydziale.

** Niniejsza recenzja stanowi część oceny dorobku autorki w jej ubieganiu się o stopień doktora habilitowanego, do którego zostałem powołany przez Centralną Komisję ds. Stopni i Tytułów Naukowych.

Dotyczyły one przede wszystkim jego encyklik. Wielu teologów zwracało uwagę także na chrystocentryzm nauczania świętego papieża. Niewielu badaczy zadawało sobie jednak pytanie o jego hermeneutykę biblijną i jej charakter. Być może działo się tak dlatego, że większość dostrzegą w nim na pierwszym miejscu filozofa. Jedną z zasadniczych cech tej hermeneutyki jest jej chrystocentryzm. Wśród badaczy, którzy zajmowali się tym zagadnieniem, należy wymienić ks. prof. Józefa Kudasiewicza z jego artykułem „Chrystocentryczna hermeneutyka biblijna Jana Pawła II” (w: *Joannes Paulus II – in memoriam. Księga Pamiątkowa Stowarzyszenia Biblistów Polskich ku czci Ojca świętego Jana Pawła II*, red. W. Chrostowski, Warszawa 2006, s. 207–224). Ks. Kudasiewicz wskazał na trzy zasadnicze zasady teologiczne hermeneutyki chrystocentrycznej Jana Pawła II: 1) inkarnacyjna wizja Biblii; 2) skoncentrowanie Biblii na Chrystusie („Pismo święte mówi o Chrystusie i jest przeniknięte Jego tajemnicą”); 3) konsekwencje kerygmatyczne tej hermeneutyki, które można zdefiniować następująco: „kerygmatyczny przekaz tekstów powinien być spotkaniem z Chrystusem”. Ks. Kudasiewicz wyprowadza te trzy zasady przede wszystkim z przemówienia Jana Pawła II wygłoszonego w dniu promulgacji dokumentu Papieskiej Komisji Biblijnej „Interpretacja Biblii w Kościele” (23.04.1993 r.), o którym mówi: „W przemówieniu tym zawarł [papież] swoje biblijne credo – bez znajomości tego przemówienia i dokumentu nie można zrozumieć nauki Jana Pawła II o Piśmie Świętym” (Kudasiewicz 2006: s. 209). Wydaje się, że spostrzeżenia ks. Kudasiewicza, jedynie zarysowane w wyżej wymienionym artykule, stały się impulsem dla s. A. Klich do przeprowadzenia badań i dopracowania całego zagadnienia hermeneutyki chrystocentrycznej Jana Pawła II. Jako źródło do opracowania tego tematu autorka wykorzystwała katechezy papieża na temat psalmów i kandydów biblijnych, które zostały wygłoszone od 28 marca 2001 do 12 stycznia 2005 r. Katechezy te *de facto* są jedynym cyklem katechez biblijnych wygłoszonych podczas trwania całego pontyfikatu. W innych cyklach, począwszy od tego poświęconego horyzontom aksjologicznym życia chrześcijańskiego (od 1978 r.) aż do katechez maryjnych (zakończonych 7 stycznia 2005 r.), papież zajmuje się różnymi tematami teologicznymi, odwołując się rzecz jasna do tekstów biblijnych, ale nie dokonuje ich systematycznej interpretacji. Autorka podjęła się zatem opracowania pod wieloma względami nowatorskiego.

Cała rozprawa składa się ze wstępu, czterech rozdziałów: 1. „Zasady hermeneutyki biblijnej stosowane przez Jana Pawła II”; 2. „Główne tematy chrystologiczne psalmów i kantyków w katechezach Jana Pawła II”; 3. „Chrystocentryzm aktualizacji w katechezach biblijnych Jana Pawła II”; 4. „Oryginalność katechez biblijnych Jana Pawła II”; zakończenia, wykazu skrótów, aneksów, bibliografii i streszczenia w jęz. angielskim. Układ pracy jest logiczny. Każdy rozdział rozpoczyna się krótkim wprowadzeniem, uzasadniającym kolejność wyvodu, kończy się zaś podsumowaniem, zawierającym podstawowe wnioski z analizowanych tekstów, co jest niezwykle łatwym ułatwieniem dla czytelnika, który mógłby pogubić się w obfitości analizowanego materiału. Praca pod względem formalnym nie budzi zastrzeżeń.

We wstępie autorka określa cel swojej pracy, którym jest odpowiedź na pytanie: „[...] w jaki sposób Jan Paweł II zastosował chrystocentryczną hermeneutykę biblijną w swoich katechezach o psalmach i kantykach” (s. 10). Aby odpowiedzieć na tę kwestię, E. Klich przeanalizowała wnikliwie 130 katechez papieskich, w których papież zinterpretował 65 psalmów, 26 kantyków ze Starego Testamentu oraz 9 z Nowego Testamentu. Przedstawiony cel pracy mógłby sprowokować pytanie, dlaczego autorka wybrała akurat te katechez. We wstępie do rozprawy nie znalazłem na nie odpowiedzi. Autorka zbyt pochopnie założyła chyba, że wiedza o tym, iż są to jedyne katechez biblijne Jana Pawła II, jest powszechna. Poza tym zbyt często autorka utożsamia chrystocentryzm hermeneutyki biblijnej z chrystocentryczną hermeneutyką biblijną. Udowodnienie tezy, że w hermeneutyce biblijnej papieża Polaka dominuje chrystocentryzm, może prowadzić do wniosku o istnieniu chrystocentrycznej hermeneutyki biblijnej. Zrównanie tych dwóch rzeczywistości wydaje mi się wybieganiem do przodu z wnioskiem końcowym. We wstępie autorka zbyt mocno odpowiada na pewne kwestie, które powinny być raczej punktem dojścia, a nie wyjścia, np. przedstawia zasady biblijnej hermeneutyki chrystocentrycznej Jana Pawła II (s. 6–8), wyprzedzając w ten sposób wnioski, które powinny być rezultatem analizy przeprowadzonej w rozdziale pierwszym; mówiąc o *novum* katechez biblijnych podkreśla, że jest ono „zawarte w strukturze i metodzie” (s. 12), wyprzedza w ten sposób wnioski, które powinny być owocem pracy w rozdziale czwartym. Czytelnik mógłby zadać sobie pytanie: „Jeżeli od początku problem badawczy jest rozwiązany,

to po co jeszcze go kontynuować?”. Czym innym jest podawanie hipotez badawczych, a czym innym wniosków końcowych.

Pierwszy rozdział jest fundamentalny dla całej pracy. Autorka wskazuje trzy zasady hermeneutyki biblijnej Jana Pawła II: 1) uwzględnienie analizy literackiej tekstu biblijnego; 2) krytyka historyczna; 3) jedność Starego i Nowego Testamentu. Omawiając te zasady, s. Klich wychodzi zazwyczaj od dokumentu Papieskiej Komisji Biblijnej „Interpretacja Biblii w Kościele” z 1993 r. Może to być usprawiedliwione faktem, że autorka przyjęła jako metodę swojego opracowania metodę porównawczą, którą we wstępie wyjaśniła następująco: „Najpierw analizowane są teoretyczne założenia hermeneutyki biblijnej wynikające z nauki Soboru Watykańskiego II, znajdujące szczegółowe postulaty w dokumentach Kościoła wydanych za pontyfikatu Jana Pawła II. Analiza ta zmierza do uchwycenia chrystocentryzmu jako głównego rysu hermeneutyki akcentowanej przez papieża” (s. 12). Taka metoda byłaby dobra, gdybyśmy chcieli wskazać na recepcję nauki Soboru Watykańskiego II i całego magisterium na temat Biblii w nauczaniu papieża. Wydaje mi się, że o wiele lepszym sposobem ukazania chrystocentryzmu hermeneutyki biblijnej Jana Pawła II byłoby wyjście od tekstu przemówienia papieża z okazji promulgacji tego dokumentu, ponieważ to tam – jak słusznie zauważył cytowany już przez mnie ks. Kudasiewicz – zawarł on swoje „biblijne *credo*”, a jeszcze bardziej logiczne byłoby uczynienie katechez biblijnych punktem wyjścia w odpowiedzi na pytanie o hermeneutykę biblijną papieża. Wtedy rzeczywiście moglibyśmy mówić o specyfice hermeneutyki biblijnej Jana Pawła II. Nie negując wniosków końcowych, wydaje mi się, że „analiza literacka” czy „krytyka historyczna” nie tyle stanowią zasady hermeneutyki, ile sposób realizacji podstawowej teologicznej zasady hermeneutyki biblijnej Jana Pawła II – podawanej i omawianej zresztą przez samą autorkę – tj. inkarnacyjnej wizji Biblii. Zbyt mało miejsca poświęciła autorka także zagadnieniu sensu biblijnego, który jest bardzo ważny w hermeneutyce biblijnej, co zresztą podkreślał sam papież. W wielu miejscach habilitantka zauważyła, że celem interpretacji psalmów i kantyków w katechezach Jana Pawła II jest odkrycie ich sensu religijnego. Może zatem przydałby się oddzielny paragraf na ten temat. Moje uwagi krytyczne nie umniejszają w niczym wartości merytorycznej niniejszego rozdziału, który stanowi pierwsze tak solidne opracowanie tematu hermeneutyki biblijnej Jana Pawła II. Otwiera

ono dalsze perspektywy badawcze. E. Klich jawi się w nim jako znawczyni myśli papieża. Porusza się bardzo swobodnie w materiale źródłowym, co świadczy nie tylko o doświadczeniu badawczym, ale także o „mrówczej” pracy badawczej.

Dwa kolejne rozdziały są krytyczną analizą tekstów papieskich katechez o psalmach i kantykach, odpowiadającą na pytanie o główne tematy chrystologiczne katechez oraz chrystocentryzm ich aktualizacji. Te dwa rozdziały odpowiadają na kwestię, którą postawiła autorka przy omówieniu celu pracy, tj. sposobów zastosowania przez Jana Pawła II hermeneutyki chrystocentrycznej. E. Klich dokonała olbrzymiej pracy badawczej. Znakomicie poradziła sobie z obfitym materiałem źródłowym. Od analiz potrafi przejść do syntez teologicznych. Nie tylko wykorzystwała w swoich badaniach katechezę biblijną Jana Pawła II, ale osadziła je w kontekście całego, jakże bogatego, nauczania papieskiego. Autorka ukazała oryginalność myśli papieża, umieszczając ją także w nurcie współczesnych badań teologicznych. W przypisach poszerza spojrzenie czytelnika na ledwie zarysowane przez Jana Pawła II kwestie czy przywoływane przez niego postacie (zebrała do tego bardzo obszerną literaturę). Z analizy katechez wyprowadza wnioski syntetyzujące dotyczące głównych tematów chrystologicznych: chrystocentryzm historii zbawienia, Chrystus pełnią objawienia, antropologia chrystocentryczna (rozdział II) oraz sposobu czy procesu aktualizowania przez papieża przesłania psalmów i kantyków (rozdział III). Wydaje mi się jednak, że autorka zbyt słabo we wstępie do trzeciego rozdziału uwypukliła rolę tradycji w aktualizacji, co spowodowało, że pierwsza część rozdziału, poświęcona uwzględnieniu pozabiblijnych źródeł w procesie aktualizacji (liturgia, pisma Ojców Kościoła i pisarzy wczesnochrześcijańskich, dokumenty Magisterium, chrześcijańska sztuka i literatura), mogłaby wydać się niepasująca do tematu rozdziału. Co oznacza stwierdzenie, że „kerygmat biblijny należy aktualizować w odniesieniu do tradycji wiary Kościoła [...]” (s. 197)? Należałoby zadać pytanie, na ile tradycja może pomóc w procesie aktualizacji orędzia biblijnego. Wystarczyłoby w tym miejscu zacytować dokument Papieskiej Komisji Biblijnej *Interpretacja Biblii w Kościele*, który mówi: „Aktualizacja dokonuje się dzięki dynamizmowi żywej tradycji wspólnoty wiary. Ta zaś sytuuje się wyraźnie w przedłużeniu wspólnot, w których Pismo Święte się narodziło, zostało przechowywane i przekazane. W aktualizacji tradycja spełnia

podwójną rolę: z jednej strony chroni przed błędami interpretacyjnymi, a z drugiej zapewnia przekazanie pierwotnego dynamizmu” (IV A 1), aby stało się jasne dla czytelnika, dlatego Jana Paweł II odwołuje się w procesie aktualizacji do tradycji Kościoła.

Ostatni rozdział jest poświęcony pragmatyczno-duchowemu wykorzystaniu psalmów i kantyków przez Jana Pawła II. Analizy są prowadzone przez E. Klich znowu bardzo wnikliwie i krytycznie. Nie mam żadnych wątpliwości co do kompetencji badawczych i rzetelności badawczej autorki. Lektura tego rozdziału wzbudziła jednak we mnie pytanie, co tak naprawdę stanowi o oryginalności katechez biblijnych papieża Polaka. Siostra Klich dostrzega ich oryginalność zarówno w treści, jak i w formie czy metodzie przekazu. Aby udowodnić oryginalność czyjogoś wywodu teologicznego czy egzegetycznego, należałoby go skonfrontować z propozycjami innych teologów na ten temat. To samo można powiedzieć o oryginalności metody przekazu. Oryginalność zakłada pewne *novum*. Bez wątplenia w katechezach biblijnych Jana Pawła II takie *novum* się znajduje. Czy jest nim akurat to, co papież mówi o roli słowa Bożego w życiu chrześcijańskim, czy sama struktura katechez papieskich opartych na *lectio divina*, mam w tym względzie poważne wątpliwości. W tych aspektach św. Jan Paweł II nie wydaje mi się wcale oryginalny. Mówiąc o roli słowa Bożego w życiu chrześcijańskim, powtarza poglądy wielu teologów oraz orzeczenia Magisterium Kościoła. Praktykując w katechezach *lectio divina*, stosuje praktykę poświadczoną w środowisku monastycznym od samego początku jego istnienia. Na pewno papież Polak był świadkiem życia słowem Bożym czy wykorzystania *lectio divina*, ale nie to stanowi o oryginalności jego katechez biblijnych. Według mnie oryginalność katechez papieskich dotyczy przede wszystkim zastosowanych przez niego w rozważaniach o psalmach i kantykach właśnie teologicznych zasad hermeneutyki chrystocentrycznej, co wraz z metodą *lectio divina* powoduje, że są one od samego początku kerygmataczne, tzn. prowadzą do osobistego spotkania z Jezusem. Mówiąc o roli słowa Bożego w życiu chrześcijańskim czy sam stosując w swoich katechezach *lectio divina*, Papież wskazuje na jeszcze jedną zasadę w prawidłowej interpretacji tekstu biblijnego. Chodzi o hermeneutykę wiary, która zajmuje się samym nastawieniem czytelnika do tekstu biblijnego, które pozwala odczytać w nim aktualne słowo Boga. W ten sposób Jan Paweł II wyprzedza w pewnym

sensie to, o czym będzie mówił papież Benedykt XVI w adhortacji *Verbum Domini* (por. Benedykt XVI, *Verbum Domini*, nr 33).

Podsumowując, mimo kilku uwag krytycznych, należy stwierdzić, że rozprawa s. A. Klich jest ważnym wkładem do poznania hermeneutyki biblijnej Jana Pawła II oraz jej chrystocentrycznego charakteru i tym samym wnosi nowe wartości poznawcze w odniesieniu do ogromnej spuścizny teologicznej papieża Polaka. Autorka jest pionierką w podjęciu się tego tematu badawczego w polskiej literaturze teologicznej. Znakomicie panuje nad bardzo bogatym materiałem źródłowym. Jej analizy są bardzo rzetelne. Otwierają także dalsze perspektywy badawcze.

